

सूचनाको स्वतन्त्रता

(आधारपत्र सङ्ख्या: ३)

डिसेम्बर २००७

आर्टिकल १९

६-८ एमवेल स्ट्रीट, ईसी१आर १ युक्व्यू, संयुक्त अधिराज्य
फोन (४४)२०७ २७८ ९२९२, फ्याक्स (४४)२०७ २७८ ७६६०
info@article19.org, <http://www.article19.org>

फ्रिडम फोरम

पोस्ट बक्स नं. २४२९२, थापाथली, काठमाडौं
फोन: (९७७) ४४१०२०३०, फ्याक्स: ४४१०२०२२
freedomforum@enet.com.np, <http://www.freedomforum.org.np>

नेपाल पत्रकार महासंघ

संचारग्राम, सिनामंगल, काठमाडौं
फोन: (९७७) ४४९००६३, फ्याक्स: ४४९००८५
info@fnjnepal.org, <http://www.fnjnepal.org>

विषय सूची

१. परिचय
२. पहुँचको हक : अन्तरराष्ट्रिय मापदण्ड
 - २.१ संयुक्त राष्ट्रसङ्घ
 - २.२ क्षेत्रीय मापदण्ड
 - २.२.१. अमेरिकी राज्य संगठन
 - २.१.२. यूरोपेली परिषद
 - २.२.३. अफ्रिकन युनियन
३. सूचनाको स्वतन्त्रतासम्बन्धी व्यवस्थाका विशेषता:
 - ३.१. सिद्धान्त १: अत्यधिक खुलासा
 - ३.२. सिद्धान्त २: प्रकाशित गर्नुपर्ने दायित्व
 - ३.३. सिद्धान्त ३: खुला सरकारको प्रबर्द्धन
 - ३.४. सिद्धान्त ४: अपवादको सीमितता
 - ३.५. सिद्धान्त ५: पहुँचलाई सहज बनाउने प्रक्रिया
 - ३.६. सिद्धान्त ६: खर्च
 - ३.७. सिद्धान्त ७: खुला बैठक
 - ३.८. सिद्धान्त ८: खुलासाले प्राथमिकता पाउँछ ।
 - ३.९. सिद्धान्त ९: संखघोषकको संरक्षण

१. परिचय

सरकारले सूचना आफ्नो लागि नभई जनताको लागि राख्ने हो र त्यसैकारण सार्वजनिक निकायहरूले त्यस्ता सूचनामा सर्वसाधारणको पहुँच उपलब्ध गराउनु पर्दछ भन्ने मान्यता बढ्दोरूपमा स्वीकार्न थालिएको छ । यस प्रकारको मान्यता विश्वभरमा लागू भएका सूचनासम्बन्धी कानूनको आकासिदो संख्या र यस विषयमा जारी प्रशस्त आधिकारिक अन्तरराष्ट्रिय वक्तव्यहरूमा प्रतिबिम्बित भएको छ ।

हाल विश्वका करिब ७५ राष्ट्रमा व्यक्तिलाई सार्वजनिक निकायमा निहित सूचनामा पहुँचको अधिकार प्रदान गर्ने र सार्वजनिक निकायलाई महत्वपूर्ण किसिमका सूचना तदारुकताका साथ सार्वजनिक गर्नुपर्ने उत्तरदायित्व प्रदान गर्ने कानून लागू रहेका छन् । सन् १९९० मा जम्मा १३ राष्ट्रमा मात्र त्यस्तो कानुनी व्यवस्था थियो । यसका साथै, विश्व बैंक र सबैजसो क्षेत्रीय विकास बैकलगायतका अन्तरराष्ट्रिय वित्तीय संस्था एवम् बढ्दो संख्यामा अन्य अन्तर-सरकारी संस्थाहरूले सूचना सम्प्रेषण नीति अपनाएका छन् । नेपालले सन् २००७ मा सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन जारी गर्‍यो ।^१

सूचनामा पहुँचसम्बन्धी कानूनले सरकारले जनताको सेवा गर्नुपर्छ भन्ने मौलिक आधारभूत पक्षलाई प्रतिबिम्बित गर्दछ । यद्यपि, हालका दिनमा सूचनाको हकले व्यापक मान्यता प्राप्त गर्नुका पछाडि केही थप व्यवहारिक धारणाहरू रहेका छन् । आर्टिकल १९ ले सूचनालाई “प्रजातन्त्रको प्राणवायु”^२ का रूपमा व्याख्या गरेको छ, लोकतन्त्रका लागि विभिन्न तहमा सूचना अत्यावश्यक छ । आफूलाई असर पार्ने निर्णय प्रकृत्यामा अर्थपूर्ण रूपमा सहभागी हुने व्यक्तिको सक्षमता, पक्कै पनि, सूचनामानै भर पर्छ । यदि मतदातालाई आफ्नो राय निर्माण गर्न सक्षम बनाउने सूचनामा पहुँचको अभाव छ भने ‘जनताको चाहानाँ सरकारी शक्तिको आधार हुनेछ’^३ भन्ने सुनिश्चित गर्दै अन्तरराष्ट्रिय कानूनमा गरिएको व्याख्या अनुसारको लक्ष्य, निर्वाचनले कहिल्यै प्राप्त गर्न सक्दैन ।

प्रजातन्त्र भनेको जवाफदेहिता र सुशासन पनि हो । सर्वसाधारणलाई आफ्ना नेताको कामकारवाहीका बारेमा खोजिविन गर्ने र ती कामकारवाहीका बारेमा पूर्ण र खुल्ला बहसमा सहभागी हुने अधिकार हुन्छ । उनीहरू सरकारको काम कारवाहीका बारेमा मूल्याङ्कन गर्न सक्षम हुनुपर्छ, जुन कुरा आर्थिक अवस्था, सामाजिक प्रणाली तथा जनचासोका अन्य विषयवस्तुसम्बन्धी सूचनाको पहुँचमा भर पर्दछ । कमजोर शासनलाई सम्बोधन गर्ने एउटा प्रभावकारी उपाय भनेको खुल्ला र सुसूचित बहस नै हो ।

सूचनामा पहुँच भ्रष्टाचार र गलत कामहरूसँग जुध्ने एउटा प्रमुख साधन पनि हो । अनुसन्धानात्मक पत्रकारहरू र पत्रेदारी गर्ने गैरसरकारी संस्थाले गलत कार्यहरू बाहिर ल्याउन र तिनलाई जर्दैदेखि उखेलेर फ्याल्ल सूचनामा पहुँचको अधिकार प्रयोग गर्न सक्छन् । अमेरिकी सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीश लुइस ब्रान्डिसले भनेका छन्- “थोरै प्रकाश सर्वोत्तम किटनाशक हो ।”

सूचनामा पहुँचसम्बन्धी कानूनले थुप्रै महत्वपूर्ण सामाजिक लक्ष्य हासिल गर्ने कार्यमा पनि सहयोग गर्दछ । उदाहरणको लागि, आफ्नै व्यक्तिगत सूचनामा पहुँचको हक आधारभूत मानवीय प्रतिष्ठाको सम्मानको एक भाग हो, तथापि यसले व्यक्तिगत निर्णय प्रक्रियामा पनि प्रभावकारी भूमिका खेल्नसक्छ । अर्को उदाहरण, चिकित्सा अभिलेखमाथिको पहुँचले व्यक्तिलाई उपचार, आर्थिक योजना र अन्य यस्तै पक्षमा निर्णय लिन मद्दत गर्दछ ।

^१ सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४

^२ सर्वसाधारणको जान्न पाउने अधिकार: अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता कानूनसम्बन्धी सिद्धान्त, लन्डन, जुन १९९९, भूमिका, रसियन भाषामा <http://www.article19.org/pdfs/standards/foi-the-right-to-know-russian.pdf> मा उपलब्ध,

^३ मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, संयुक्त राष्ट्रसंघ महासभा प्रस्ताव नं. २१७ए(ग), १० डिसेम्बर १९४८, धारा २१

अन्तमा, सूचनामा पहुँचसम्बन्धी कानुनले प्रभावकारी व्यवसायिक अभ्यास अभिवृद्धिमा मद्दत गर्नसक्छ । धेरैजसो मुलुकमा यस्ता कानुनको प्रयोग गर्ने महत्वपूर्ण समूहहरूमध्ये व्यापारिक अनुरोधकर्ताहरू एक हुन् । सार्वजनिक निकायसंग विशाल परिमाणमा सबै किसिमका सूचना रहेका हुन्छन्, जसमध्ये धेरैजसो आर्थिक पक्षसंग सम्बन्धित हुन्छन् । यी सूचनाहरू व्यापारिक संस्थाहरूका लागि अत्यन्त उपयोगी हुन सक्छन् । व्यापार व्यवसायको प्रभावकारिता वृद्धिको सम्भावना सूचनाको हक कानुनको एक महत्वपूर्ण फाइदा हो जसले त्यस्ता कानुन कार्यान्वयनमा लाग्ने खर्चका सम्बन्धमा केही सरकारहरूले व्यक्त गर्ने चासोलाई जवाफ दिन मद्दत गर्छ ।

२. पहुँचको हक : अन्तरराष्ट्रिय मापदण्ड

विभिन्न अन्तरराष्ट्रिय संस्थाहरूले सूचनाको स्वतन्त्रता अधिकारको आधारभूत र कानुनी धारणाका साथै व्यवहारमा यस अधिकारको सम्मान सुरक्षित गर्न प्रभावकारी कानुनको आवश्यकता रहेको तथ्यलाई आधिकारिक रूपमा स्वीकार गरेका छन् । यसो गर्ने संस्थाहरूमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घ, अमेरिकी राज्य संगठन, युरोपेली आयोग र अफ्रिकी सङ्घ रहेका छन् ।

२.१ संयुक्त राष्ट्रसङ्घ

विचार तथा अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रतासम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घका विशेष प्रतिवेदकले सन् १९९७ देखि आफ्नो प्रत्येक वार्षिक प्रतिवेदनमा सूचनाको स्वतन्त्रता विषयलाई सम्बोधन गर्दै आएका छन् । सन् १९९७ मा सो विषयमा उनको टिप्पणी प्राप्त गरेपछि मानव अधिकार आयोगले विशेष प्रतिवेदकलाई “सूचनाको माग गर्ने र प्राप्त गर्ने अधिकारका विषयमा उनको टिप्पणीलाई विस्तृत पार्न र संचारमा आधारित उनको अवलोकन र सुझावलाई व्याख्या गर्न” आग्रह गर्‍यो ।^४ उल्लेखनीय रूपमा, सन् १९९८ को आफ्नो वार्षिक प्रतिवेदनमा विशेष प्रतिवेदकले राज्यसंग रहेको सूचनामा पहुँचको अधिकार अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको अधिकारमा सामेल रहेको उल्लेख गरे । “सूचना खोजी गर्ने, प्राप्त गर्ने र वितरण गर्ने अधिकारले राज्यलाई खासगरी सबै प्रकारका भण्डारण र पुनः उत्तान सकिने माध्यमअन्तर्गत सरकारले राखेका सूचनामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने सकारात्मक दायित्व बहन गर्न लगाउँछ ।”^५ मानव अधिकार आयोगबाट उनको धारणाको स्वागत भयो ।^६

संयुक्त राष्ट्रसङ्घका विशेष प्रतिवेदकले मानवअधिकार आयोगलाई बुझाएको सन् २००० को आफ्नो वार्षिक प्रतिवेदनमा सूचनाको स्वतन्त्रता सम्बन्धी प्रतिक्रियालाई थप विस्तार गर्दै, प्रजातन्त्र र स्वतन्त्रताका लागि मात्र नभई सहभागिता र विकासको अधिकारको पहिचानका लागि पनि सूचनाको हकको आधारभूत महत्व हुने कुरा उल्लेख गर्‍यो ।^७ सरकार तथा सरकार नियन्त्रित संघ-संस्थाले सर्वसाधारणको आफ्नै अधिकारको सूचना समेत लुकाउने प्रचलन बारेको उनको चिन्ता पनि पुनः उल्लेख गरेका थिए ।^८ महत्वपूर्ण कुरा त के भने यससँगै विशेष प्रतिवेदकले सूचनाको अधिकारसम्बन्धी मुख्य विषयवस्तुहरूका बारेमा सविस्तार व्याख्या गरेका छन् ।^९

^४ प्रस्ताव १९९७/२७, ११ अप्रिल १९९७, परिच्छेद १२(घ)

^५ विचार तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता अधिकारको संरक्षण तथा संवर्धन, विशेष प्रतिवेदकको प्रतिवेदन, UN Doc. E/CN.4/1998/40, २८ जनवरी १९९८, परिच्छेद १४

^६ प्रस्ताव १९९८/४२, १७ अप्रिल १९९८, परिच्छेद २

^७ विचार तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता अधिकारको संरक्षण तथा संवर्धन, विशेष प्रतिवेदकको प्रतिवेदन, UN Doc. E/CN.4/2000/63, १८ जनवरी २०००, परिच्छेद ४२

^८ पूर्ववत्, परिच्छेद ४३

^९ पूर्ववत्, परिच्छेद ४३, हेर्नुहोस भाग ३

सन् २००४ को आफ्नो संयुक्त घोषणामा, राष्ट्रसङ्घ, ओ.एस.सिई. र ओ.ए.एस.का अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतासम्बन्धी तीन विशेष कार्याधिकारीले उल्लेख गरेअनुसार, :

सार्वजनिक निकायमा रहेका सूचनाको पहुँचको हक मौलिक मानव अधिकार हो जसलाई राष्ट्रियस्तरमा, थोरै अपवादका अवस्थामा बाहेक, सबै सूचनामा पहुँच हुन्छ भन्ने मान्यता स्थापित गर्दै अत्यधिक खुलापनको सिद्धान्तमा आधारित विस्तृत कानून (उदाहरणका लागि, सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन) का माध्यमबाट कार्यान्वयन गरिनु पर्छ।^{१०}

२.२ क्षेत्रीय मापदण्ड

अमेरिका, युरोप तथा अफ्रिकाका मानव अधिकारका तीनवटै प्रमुख क्षेत्रीय प्रणालीले सूचनाको स्वतन्त्रताको महत्त्वलाई मानव अधिकारका रूपमा औपचारिक रूपमा स्वीकारेका छन्। यस पछिका भागले ती मापदण्डहरूको विकासका बारेमा उल्लेख गर्दछन्।

२.२.१ अमेरिकी राज्य संगठन

अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतासम्बन्धी अमेरिकी राज्य संगठन (ओएएस) का विशेष प्रतिवेदकले आफ्नो प्रतिवेदनमा सार्वजनिक निकायले राखेका सूचनाको पहुँचको हक समाविष्ट सूचनाको स्वतन्त्रतालाई बारम्बार मौलिक अधिकारका रूपमा स्वीकारेका छन्। मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर-अमेरिकी आयोगलाई बुझाएको सन् १९९९ को वार्षिक प्रतिवेदनमा उनले उल्लेख गरेअनुसार,

सरकारी सूचनामाथीको पहुँचको अधिकार प्रतिनिधिमूलक प्रजातन्त्रको एक आधारस्तम्भ हो। प्रतिनिधिमूलक प्रणालीको सरकारमा हरेक प्रतिनिधिले सार्वजनिक विषयमा निर्णय गर्नका लागि आफूलाई प्रतिनिधित्व र अधिकार सुम्पेका जनताप्रति उत्तरदायी हुँदै उनीहरूप्रति जिम्मेवार हुनुपर्छ। यो त्यस व्यक्तिप्रतिको जिम्मेवारी हो जसले आफ्नो सूचनाको अधिकार निहित रहेको सार्वजनिक मामिला प्रशासन आफ्नो प्रतिनिधिलाई जिम्मा दियो। त्यो यस्तो सूचना हो, राज्यले जसको प्रयोग र उत्पादन जनताको करबाट गरेको हुन्छ।^{११}

सन् २००० को अक्टोबरमा मानवअधिकारसम्बन्धी अन्तर-अमेरिकी आयोगले “अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतासम्बन्धी सिद्धान्तको अन्तर अमेरिकी घोषणापत्र”^{१२} पारित गर्‍यो जसले सूचनाको हकलाई प्रस्तावनामा पुनः स्वीकार गरेको छ :

‘राज्यसंग रहेका सूचनामा पहुँचको अधिकार प्रत्याभूत गर्नाले सरकारका गतिविधिहरू बढी पारदर्शी र उत्तरदायी हुने एवम् प्रजातान्त्रिक संस्था बलियो हुने कुरामा विश्वस्त हुँदै’

यो सिद्धान्तले सूचनाको पहुँचको अधिकार स्पष्टरूपमा पहिचान गर्दछ :

^{१०} ६ डिसेम्बर २००४ को संयुक्त घोषणापत्र, यो अभिलेख <http://www.article19.org/publications/law/intergovernmental-materials.html> मा हेर्न सकिन्छ।

^{११} अन्तर-अमेरिकी मानवअधिकार आयोग को वार्षिक प्रतिवेदन १९९८, भाग ३, अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताका लागि विशेष प्रतिवेदकको प्रतिवेदन, १६ अप्रिल १९९९, OEA/Ser.L/V/II.102, Doc. 6 rev., भाग ३, पृष्ठ २४

^{१२} अन्तर-अमेरिकी मानवअधिकार आयोगद्वारा आफ्नो १०८औं नियमित सत्रमा पारित, १९ अक्टोबर २०००, <http://www.cidh.oas.org/declaration.htm> मा उपलब्ध।

३. प्रत्येक व्यक्तिलाई उसको आफ्नो बारेमा वा आफ्नो सम्पत्तिको बारेमा तथ्याङ्क databases वा सार्वजनिक वा नीजि रजिस्टरमध्ये जे मा राखिएको भएपनि द्रुतरूपमा र बिना भन्फट सूचना प्राप्त गर्ने अधिकार हुनेछ र यदि आवश्यक छ भने ती सूचना अद्यावधिक गर्न, सच्याउन वा संसोधन गर्न पाउने अधिकार छ ।

४. राज्यले राखेका सूचनाको अधिकारको पहुँच हरेक व्यक्तिको मौलिक हक हो । यो हकको पूर्ण उपयोग सुनिश्चित गर्ने दायित्व राज्यमा रहेको हुन्छ । यस सिद्धान्तले प्रजातान्त्रिक समाजमा राष्ट्रिय सुरक्षामार्थि वास्तविक र तत्काल खतरा उत्पन्न हुने अवस्थामा मात्र कानुनमा पूर्वघोषित रूपमा उल्लेख भएअनुसारको अपवादजनक बन्देजलाई मात्र अनुमति प्रदान गर्दछ ।

अन्तरराष्ट्रिय अदालतले गरेको पहिलो निर्णयको रूपमा रहेको सन् २००६ मा निर्णित एक महत्वपूर्ण मुद्दामा अन्तर अमेरिकी मानव अधिकार अदालतले अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको अधिकारभित्र सार्वजनिक निकायले राखेका सूचनामा पहुँचको अधिकार सामेल हुने उल्लेख गरेको छ ।^{१३}

२.२.२ यूरोपेली परिषद

सन् १९८१ मा यूरोपेली परिषदको राजनीतिक निर्णय गर्ने निकाय (सदस्य राष्ट्रका विदेश मामिला मन्त्रीहरू संलग्न) मन्त्रीस्तरीय समितिले सार्वजनिक निकायमा रहेका सूचनामा पहुँचको सम्बन्धमा सिफारिस नं. आर (८१)१९ अबलम्बन गर्‍यो, जसमा भनिएको छ,

क. राज्यपक्षको क्षेत्राधिकार भित्रका प्रत्येक व्यक्तिलाई व्यवस्थापिका र न्यायपालिकादेखि बाहेकका सार्वजनिक अधिकारी/निकायले राखेका सूचना, अनुरोध गरेको खण्डमा, प्राप्त गर्ने अधिकार हुनेछ...^{१४}

यसपश्चात् सरकारी कागजातमा पहुँचसम्बन्धी अर्को सुझाव आयो, जसमा निम्न लिखित व्यवस्था गरिएको छ :

ग. सरकारी कागजातमा पहुँचसम्बन्धी साधारण सिद्धान्त
राज्यपक्षले प्रत्येक व्यक्तिको सार्वजनिक निकायमा रहेका सरकारी कागजातमा, अनुरोध गरेको अवस्थामा, पहुँच रहने अधिकार प्रत्याभूत गर्नुपर्छ । यो सिद्धान्त राष्ट्रिय उत्पत्तिलगायत कुनै पनि आधारको विभेदरहित ढङ्गबाट अबलम्बन गर्नुपर्छ ।^{१५}

युरोपेली नियोगको मानव अधिकार कार्य समितिले हाल यस विषयमा एक वाध्यात्मक सन्धी तयार गरिरहेको छ ।

२.२.३ अफ्रिकन युनियन :

सन् २००२ मा मानव र जनताको अधिकारसम्बन्धी अफ्रिकी आयोगले “अफ्रिकामा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता सिद्धान्तसम्बन्धी घोषणापत्र”^{१६} लाई अङ्गीकार गर्‍यो । यस घोषणापत्रले सार्वजनिक निकायले राखेका सूचनामा पहुँचको अधिकारलाई स्पष्टरूपमा स्वीकार्दै निम्नलिखित व्यवस्था गरेको छ :

^{१३} मार्सेल क्लाउडे रेयेस तथा अन्य विरुद्ध चिली, १९ सेप्टेम्बर २००६, श्रेणी ग, संख्या १५१ (अन्तर अमेरिकी मानवअधिकार अदालत)

^{१४} २५ नोभेम्बर १९८१, पृष्ठ २

^{१५} सरकारी लिखतमा पहुँचसम्बन्धी राज्यपक्षका मन्त्रीहरूको समितिको सुझाव आर(२००२)२, २१ फेब्रुअरी २००२ मा जारी ।

४. सूचनाको स्वतन्त्रता

१. सार्वजनिक निकायले आफ्नो लागि सूचना राख्ने नभई जनताको हितका लागि रक्षकका रूपमा राखिदिने हो र स्पष्ट उल्लेख गरिएका कानूनमा उल्लेखित नियमका अधिनमा हरेक व्यक्तिलाई सूचनामा पहुँचको हक छ ।
२. सूचनाको हकलाई निम्नलिखित सिद्धान्त अनुरूप कानूनद्वारा सुनिश्चित गरिनेछ ।
 - सबैलाई सार्वजनिक निकायमा रहेको सूचनामा पहुँचको अधिकार छ ।
 - सबैलाई कुनै अधिकारको उपयोग वा संरक्षणका निम्ति आवश्यक, गैरसरकारी निकायसंग रहेका सूचनामा पहुँचको हक छ ।
 - सूचना प्रवाह गर्न अस्वीकार गरिएको खण्डमा स्वतन्त्र निकाय वा अदालतमा पुनरावेदन गर्न पाइन्छ ।
 - माग नगरिएको अवस्थामा पनि सार्वजनिक निकायले जनसरोकारका प्रमुख विषयसंग सम्बन्धित महत्वपूर्ण सूचनाहरू सकृयतापूर्वक प्रकाशित गर्नुपर्छ ।
 - गलत कार्यका बारेमा असल मनसायले सूचना प्रवाह गरेकोमा वा स्वास्थ्य, सुरक्षा वा वातावरणका सम्बन्धमा असर गर्ने कुरा खुलासा गरेकोमा कसैलाई पनि कुनै प्रकारको सजाय हुने छैन ।
 - सूचनाको स्वतन्त्रताको सिद्धान्त अनुरूप पार्न आवश्यकता अनुसार गोप्यतासम्बन्धी कानून संशोधन गरिनेछ ।
३. सार्वजनिक या नीजि जुनसकै निकायले राखेको सूचना भएपनि, सबैलाई आफ्नो व्यक्तिगत विवरण प्राप्त गर्ने, अचावधिक गर्ने तथा सच्याउने अधिकार हुन्छ ।

३. सूचनाको स्वतन्त्रतासम्बन्धी व्यवस्थाका विशेषता:

माथि उल्लेखित विभिन्न अन्तरराष्ट्रिय मापदण्ड तथा घोषणाले सूचनाको स्वतन्त्रता अधिकारको खास विषयवस्तु र त्यो भन्दा पनि बढी त्यसको अस्तित्व स्वीकार्ने विषयमा महत्वपूर्ण दृष्टिकोण प्रदान गर्दछन् । सन् २००० को आफ्नो वार्षिक प्रतिवेदनमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय विचार तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतासम्बन्धी विशेष प्रतिवेदकले सूचनाको स्वतन्त्रता कानूनले सुनिश्चित गर्नुपर्ने मापदण्डहरू (राष्ट्रसङ्घीय मापदण्ड) विस्तृत रूपमा उल्लेख गर्नुको साथै युरोपेली परिषदको मन्त्रीस्तरीय आयोगको सन् २००२ को सुझाव अझ विस्तृत छ, जसले उदाहरणका लागि, पहुँचको अधिकारका अपवादहरूलाई उचित ठहर्‍याउनसक्ने वैध उद्देश्यहरूको सूची उल्लेख गरेको छ ।^{१६}

विश्वभरिका सूचनाको स्वतन्त्रतासम्बन्धी विभिन्न कानून तथा नीतिहरूमा यी मापदण्डहरूले केही टेवा पाएका छन् । विषयवस्तु र प्रक्रियाका आधारमा ती कानून तथा नीतिहरू ज्यादै नै भिन्न भएता पनि ज्यादा प्रगतिशील कानूनहरूमा धेरै समान विशेषता छन् जसले यी अन्तरराष्ट्रिय मापदण्डहरू झल्काउँछन् ।

आर्टिकल १९ ले सूचनाको स्वतन्त्रतासम्बन्धी व्यवस्थाको सर्वोत्कृष्ट अभ्यासका मापदण्डहरू उल्लेख गर्दै जनताको थाहा पाउने अधिकार: सूचनाको स्वतन्त्रतासम्बन्धी कानूनका सिद्धान्तहरू (आर्टिकल १९ सिद्धान्त)^{१७} नामक सिद्धान्तहरूको सूची प्रकाशित गरेको छ । यी सिद्धान्तहरू अन्तरराष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय कानून तथा मापदण्ड र

^{१६} बत्तीसौं सत्रमा जारी, अक्टोबर २००२,

http://www.achpr.org/english/doc_target/documentation.html?./declarations/declaration_freedom_exp_en.htm
१ मा उपलब्ध

^{१७} विचार तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता अधिकारको संरक्षण तथा संवर्धन, विशेष प्रतिवेदकको प्रतिवेदन, UN Doc. E/CN.4/2000/63, १८ जनवरी २०००, परिच्छेद ४४

^{१८} टिप्पणी १५, सिद्धान्त ४

^{१९} टिप्पणी २

विकसित हुँदै गरेको राष्ट्रिय अभ्यासमा आधारित छन् । त्यसैकारण यी नीतिले सूचनामा पहुँचसम्बन्धी कानूनको विशेषतामाथि छलफल गर्न उपयोगी प्रारूप प्रदान गर्दछन् ।

३.१. सिद्धान्त १: अत्यधिक खुलासा

“सूचनाको स्वतन्त्रतासम्बन्धी कानून अत्यधिक खुलासाको सिद्धान्तबाट निर्देशित हुनुपर्दछ ।”

अत्यधिक खुलासाको सिद्धान्तले सार्वजनिक निकायमा रहेका सबै सूचना पहुँचयोग्य हुनुपर्दछ, भन्ने मान्यता राख्दछ र केही सीमित अवस्थामा मात्र उल्लेखित मान्यताको अपवाद कायम रहनसक्ने उल्लेख गर्छ ।

अत्यधिक खुलासाको सिद्धान्तले सूचनाको स्वतन्त्रतासम्बन्धी कानूनको आधारभूत तर्कलाई संक्षेपिकरण गर्दछ र यो सिद्धान्त विभिन्न राष्ट्रिय कानूनमा उद्देश्यका रूपमा स्पष्टसंग उल्लेख भएको छ । राष्ट्रिय कानूनले स्पष्ट रूपमा प्रतिविम्बित भएको, यस सिद्धान्तको एक महत्वपूर्ण पक्ष भन्नु, सूचना सम्प्रेषण गर्न नचाहने निकायले आफू कानूनतः सूचना प्रदान गर्नबाट उन्मुक्त हुनसक्ने कुरा प्रमाणित गर्ने भार उसैमा रहन्छ ।^{२०}

यस सिद्धान्तको अर्को पक्ष भनेको कानूनको क्षेत्र एकदमै बृहत हुनुपर्छ भन्ने हो ।^{२१} नागरिक मात्र नभई सबैले यस हकको प्रयोग गर्न पाउनुपर्छ र सूचना माग्ने मानिसले के कारणले वा के कामको लागि सूचना मागेको हो भन्ने कुरा दर्शाउन वा वर्णन गर्नुपर्दैन । सूचना मागिएको निकायसंग रहेका हरेक किसिमका सूचना जस्तोसुकै स्वरूपमा रहेको भएपनि, जसले सृजना गरेको भएपनि र वर्गीकृत भए वा नभएको भएपनि समेट्ने गरी, सूचनालाई बृहत रूपमा परिभाषित गरिनुपर्छ ।

समावेश गरिएका निकायले सूचना खुलासा गर्नुपर्ने दायित्वको क्षेत्र पनि बृहत हुनुपर्दछ । राज्यका तीनवटै अङ्ग समेटिनु पर्छ र कुनै पनि सार्वजनिक निकाय सूचनाको अधिकार कानूनको दायराबाट बाहिर राखिनु हुँदैन । सार्वजनिक संस्थानहरू पनि समावेश गरिनुपर्छ, र धेरैजसोको भनाईमा, उल्लेखनीय सरकारी लगानी भएका वा सार्वजनिक कार्य सम्पादन गर्ने नीजिस्तरका निकायलाई पनि कानूनको दायराभित्र राखिनुपर्छ । दक्षिण अफ्रिकामा नीजि संस्थाले समेत अधिकारको रक्षा वा उपयोगका लागि आवश्यक पर्ने सूचना सम्प्रेषण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

३.२. सिद्धान्त २: प्रकाशित गर्नुपर्ने दायित्व

“सार्वजनिक निकायमा महत्वपूर्ण सूचना प्रकाशित गर्ने दायित्व निहित हुनुपर्छ ।”

सूचनाको स्वतन्त्रता अनुसार सर्वसाधारणका चासोका सूचना उनीहरूको मागवमोजिम मात्रै दिने नभई सार्वजनिक निकायले महत्वपूर्ण सार्वजनिक सरोकारसम्बन्धी अभिलेखहरू व्यापक रूपमा छान्ने र प्रसार गर्ने गर्नुपर्छ ।^{२२} यसो नगरेमा सबैका लागि महत्वपूर्ण हुँदाहुँदै पनि त्यस्ता सूचनाहरू विशेष रूपमा माग गर्नेहरूले मात्र प्राप्त गर्दछन् । यसका साथै, हरेकपटक एउटै सूचनाका लागि आउने धेरै अनुरोधको छुट्टाछुट्टै जवाफ दिनुभन्दा सूचना प्रकाशित गर्नु अक्सर धेरै सस्तो पर्दछ ।

^{२०} राष्ट्रमण्डलीय सूचनाको स्वतन्त्रता सिद्धान्त, राष्ट्रमण्डलीय कानून मन्त्रीहरूको ११औं बैठकबाट स्वीकृत, ट्रिनिडाड एण्ड टोबागो, मे १९९९, सिद्धान्त २

^{२१} हेर्नुहोस, सूचनामा पहुँच, निर्णय प्रकृत्यामा जनसहभागिता र वातावरणीय विषयमा न्यायको पहुँच विषयक महासन्धी (आरहुस महासन्धी), UN Doc.

ECE/CEP/43, 'यूरोपका लागि वातावरण' प्रकृत्याको चौथो मन्त्रीस्तरीय सम्मेलनमा जारी, २५ जुन १९९८, ३० अक्टोबर २००१ वाट लागू, दफा २ (२-३)

^{२२} हेर्नुहोस, अफ्रिकी सिद्धान्त, टिप्पणी १६, सिद्धान्त ४(२)

सकृतापूर्वक सूचना प्रकाशन गर्नुपर्ने दायित्वको क्षेत्र केही हदसम्म स्रोत साधनको सीमिततामा भर पर्छ । तर विशेषगरी नयाँनयाँ प्रविधिले प्रकाशन तथा वितरणमा सहजता ल्याउँदै गएको अवस्थामा यसरी समेटिने सूचनाको मात्रा बढ्दै जानेछ ।

३.३. सिद्धान्त ३: खुला सरकारको प्रवर्द्धन

“सार्वजनिक निकायले सक्रियरूपमा खुला सरकारको प्रवर्द्धन गर्नुपर्छ ।”

यदि सूचनाको स्वतन्त्रता कानूनको लक्ष्य हासिल गर्ने हो भने सर्वसाधारणलाई उनीहरूको अधिकारको बारेमा सूचित गर्नु र सरकारभित्र खुलापनको संस्कृतिलाई बढावा दिनु अत्यावश्यक हुन्छ । धेरैजसो मुलुक र त्यसमा पनि सूचनाको स्वतन्त्रतासम्बन्धी कानून अवलम्बन नगरेका वा भर्खरै मात्र गरेका राष्ट्रहरूमा परम्परागत अभ्यास र प्रकृत्यामा आधारित गोपनियताको संस्कारले गहिरोसंग जरा गाडेको पाइन्छ । वास्तवमा जस्तोसुकै प्रगतिशील कानून भएपनि सूचनाको स्वतन्त्रतासम्बन्धी कानूनको सफलता यो संस्कार बदल्नुमा नै छ किनकि खासै भन्ने हो भने खुलापनका लागि बाध्य भने गर्न सकिदैन ।^{२३}

यो समस्यालाई सम्बोधन गर्ने उपयुक्त उपाय देशैपिच्छे फरक हुनसक्छ, तर न्यूनतम रूपमा पनि सार्वजनिक अधिकारीहरूलाई तालिम प्रदान गर्नु भने आवश्यक हुन्छ । विभिन्न देशमा सरकारभित्र खुलापनलाई बढावा दिने अन्य केही उपाय, उदाहरणका लागि असल काम गर्नेलाई प्रोत्साहन र खराब काम गर्नेलाई नडुग्याउने तथा सूचनाको स्वतन्त्रताको परिचालनसम्बन्धी तथ्याङ्क उल्लेख गर्दै वार्षिक प्रतिवेदनमार्फत् अनुगमन सुनिश्चित गर्ने जस्ता उपायहरू अपनाईएका छन् । गोप्यताको संस्कारसँग जुध्ने अर्को उपयोगी साधन भनेको कागजपत्र नष्ट गर्ने वा सूचनाको स्वतन्त्रतासम्बन्धी कानूनको कार्यान्वयन अनुगमन गर्ने प्रशासनिक निकायको काममा अवरोध खडा गर्नेलगायतका कार्यबाट सूचनाको पहुँचमा जानीजानी बाधा पुऱ्याउनेलाई फौजदारी सजायको व्यवस्था गर्नु हो ।

सर्वसाधारणलाई नयाँ बनेको कानूनअर्न्तगत उनीहरूको अधिकार र तिनको प्रयोग कसरी गर्ने हो भन्ने बारेमा सचेत बनाउनु पनि आवश्यक हुन्छ । सञ्चार माध्यमको प्रयोगलगायत सार्वजनिक शिक्षाका कार्यक्रमहरू आवश्यक हुन्छन् । विभिन्न कानूनमा व्यवस्था गरिएको अर्को उपयोगी साधन भनेको सूचना कसरी माग गर्ने भन्ने बारेमा सामान्य र स्पष्ट बुझिने निर्देशिकाको प्रकाशन पनि हो ।

खुला सरकार प्रवर्द्धन गर्नुको तेस्रो महत्वपूर्ण पक्ष सार्वजनिक निकायद्वारा अभिलेखहरूको उत्तम व्यवस्थापन प्रवर्द्धन गर्नु हो ।^{२४} धेरैजसो मुलुकमा सूचनाको पहुँचमा सबैभन्दा ठूलो बाधा विवरणहरू अव्यवस्थित रूपमा राखिनु हो । कर्मचारीहरूलाई प्रायःजसो आफूसँग के सूचना छ भन्ने थाहा हुँदैन र थाहा भएपनि आफूले खोजेको अभिलेख कहाँ छ भनी ठम्याउन सक्दैनन् । अभिलेख व्यवस्थित रूपमा राख्नु सूचनाको स्वतन्त्रताको लागि मात्र आवश्यक नभई सूचनाको व्यवस्थापन आधुनिक सरकारको एक प्रमुख विशेषता हो र प्रभावकारी सार्वजनिक व्यवस्थापनका लागि यो कार्य उपयुक्त तरिकाबाट गर्नु अत्यावश्यक हुन्छ ।

३.४. सिद्धान्त ४: अपवादको सीमितता

“सूचनामा पहुँचको अधिकारका अपवादहरू स्पष्ट र एकदमै सङ्कीर्ण रूपमा व्यवस्था गरिएको हुनुपर्छ, र ‘सार्वजनिक हित’ र ‘हानी’ को कठोर परीक्षणको सर्तअनुरूप हुनुपर्छ ।”

^{२३} हेर्नुहोस, संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मापदण्ड, टिप्पणी ७

^{२४} हेर्नुहोस, राष्ट्रमण्डलीय सिद्धान्त, टिप्पणी २०, सिद्धान्त ४

अपवादको व्यवस्था सूचनाको स्वतन्त्रतासम्बन्धी कानूनको मस्यौदाकर्ताहरूले व्यहोर्ने सबैभन्दा कठिन विषयमध्ये एक हो र प्रचलित धेरै कानूनहरूको सबैभन्दा बढी समस्याजनक पाटो पनि हो । एकदमै प्रभावकारी कानून पनि आवश्यकताभन्दा बढी व्यापक र खुला अपवादहरूका कारण कमजोर भएका धेरै उदाहरण छन् । अर्कोतर्फ सबै उचित गोप्य विषयहरूसम्बन्धी उपयुक्त व्यवस्था कानूनमा हुनु पक्कै पनि महत्वपूर्ण हुन्छ, अन्यथा सार्वजनिक निकायहरू कानूनतः त्यस्ता सूचना पनि खोल्न बाध्य हुन्छन् जसको खुलासाले नकारात्मक परिणाम पनि ल्याउन सक्छ ।

सूचनाको खुलासा हुनु पर्छ भन्ने पूर्वमान्यताको अर्थ, कुनै निश्चित सूचनामा कानूनतः रोक लगाउन सकिन्छ भन्ने कुराको प्रमाणको भार सोही सार्वजनिक निकायमाथि रहन्छ, जसले सो सूचनाको पहुँचमा रोक लगाउन खोजेको हुन्छ ।

आर्टिकल १९ सिद्धान्तले अपवादका सम्बन्धमा निम्नलिखित तीनखण्डे परीक्षणको व्यवस्था गर्दछ,

- सो सूचना कानूनमा उल्लेखित वैध लक्ष्यसंग सम्बन्धित हुनैपर्दछ,
- सूचना प्रवाहबाट सो लक्ष्यमाथि अर्थपूर्ण हानीको खतरा उत्पन्न हुनसक्ने अवस्था हुनुपर्छ, र
- सो उद्देश्यमाथिको हानी सो सूचना पाउनुपर्ने सार्वजनिक हितभन्दा ज्यादा हुनुपर्छ ।

यस परीक्षणको पहिलो भागले सूचना गोप्य राख्नुपर्ने औचित्य सावित गर्नसक्ने उद्देश्यहरूको पूर्ण सूची कानूनमा नै उल्लेख हुनुपर्ने कुरा बुझाउँछ । कुन उद्देश्य वैध हुन्छ भन्ने विषय विवादास्पद छ । कम्तीमा पनि अपवादहरू स्पष्ट र साँगुरो रूपमा मस्यौदा भएको हुनुपर्दछ ।^{२५} युरोपेली परिषद्को सुझावमा सूचनाको खुलासामा बन्देज लगाउन सकिने निम्नलिखित सम्भावित आधारहरू उल्लेख छन् ।

४. सरकारी अभिलेखमा पहुँचका सम्भावित सीमाहरू :

१. पक्षराष्ट्रहरूले सरकारी कागजातमाथिको पहुँचको अधिकार सीमित गर्न सक्छन् । त्यस्तो सीमितता कानूनमा स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरिएको, प्रजातान्त्रिक समाजमा आवश्यक र निम्नलिखित विषयको सुरक्षाको उद्देश्यसँग समानुपातिक हुनुपर्छ :

- क) राष्ट्रिय सुरक्षा, प्रतिरक्षा र अन्तरराष्ट्रिय सम्बन्ध,
- ख) सार्वजनिक सुरक्षा,
- ग) आपराधिक कृयाकलापको रोकथाम, अनुसन्धान तथा अभियोजन,
- घ) गोपनीयता र अन्य वैधानिक नीजि हित,
- ङ) नीजि वा सार्वजनिक, जुनसुकै किसिमका व्यापारिक र अन्य आर्थिक हित,
- च) अदालती कारवाही सम्बन्धमा पक्षहरूको समानता,
- छ) प्रकृति,
- ज) सार्वजनिक पदाधिकारीहरूबाट हुने जाँच, नियन्त्रण र पर्यवेक्षण,
- झ) राज्यको आर्थिक, मौद्रिक तथा विनिमय दर सम्बन्धी नीति नियम,
- ञ) कुनै विषयको आन्तरिक तयारीका क्रममा सार्वजनिक अधिकारीकाबीच भएको विचार विमर्शको गोप्यता ।

^{२५} हेर्नुहोस, राष्ट्रमण्डलीय सिद्धान्त, टिप्पणी २०, सिद्धान्त ३

यद्यपि, माथि उल्लेखित कुनै पनि विषयसँग सम्बन्धित हुँदा सूचना सम्प्रेषणमा ईन्कार गर्नु कानूनसम्मत हुँदैन । परीक्षणको दोस्रो खण्डले सूचना सम्प्रेषणले यी विषयमा गम्भीर हानीको वास्तविक खतरा उत्पन्न हुने हुनुपर्छ भन्ने उल्लेख गर्दछ ।^{२६}

परीक्षणको तेस्रो खण्डले सार्वजनिक हित अस्वीकार^{२७} गर्नुपर्ने आवश्यकताका बारेमा उल्लेख गर्दछ, जसअर्न्तगत सूचना सम्प्रेषण गर्दा हानी हुने भएपनि यदि त्यो सूचना गोप्य राख्दा त्यो भन्दा ज्यादा हानी हुन्छ भने सो सूचना सार्वजनिकनै गर्नुपर्ने हुन्छ । यसको एउटा उदाहरणमा सेनामा व्याप्त भ्रष्टाचारको पोल खोल्ने सूचना हुनसक्छ । भट्ट हेर्दा यसले राष्ट्रिय सुरक्षालाई कमजोर बनाउने देखिए पनि सेनामा व्याप्त भ्रष्टाचारको अन्त्यले, कालान्तरमा, वास्तवमा राष्ट्रिय सुरक्षालाई अझ सुदृढ बनाउँछ । युरोपेली परिषदको सुझावको सिद्धान्त ४(२) मा सार्वजनिक हित अस्वीकार्यताको आवश्यकता स्वीकारिएको छ । जसमा उल्लेख गरिएअनुसार,

कुनै सरकारी कागजातमा रहेको सूचनाको खुलासाले माथि परिच्छेद १ मा उल्लेखित कुनै पनि विषयवस्तुमा हानी पुग्छ, वा पुग्न सक्छ, भने सो अभिलेखको पहुँचमा ईन्कार गर्न सकिन्छ । तर सो सूचना सार्वजनिक गर्दा ज्यादा हानी हुने सार्वजनिक हित सामेल भएका अवस्थामा मात्र यसो गर्न सकिन्छ ।^{२८}

३.५. सिद्धान्त ५: पहुँचलाई सहज बनाउने प्रक्रिया

“सूचनाको अनुरोधमाथि तत्काल र उपयुक्त कारवाही हुनुपर्दछ, र कुनै पनि ईन्कारीमा स्वतन्त्र पुनरावलोकनको व्यवस्था उपलब्ध हुनुपर्छ ।”

सूचनाको प्रभावकारी पहुँचका लागि सार्वजनिक निकायले सूचनाको मागउपर निर्णय गर्ने स्पष्ट कार्यविधि र उनीहरूको निर्णयउपर स्वतन्त्र पुनरावलोकनको प्रणाली, दुवैको व्यवस्था कानूनमा उल्लेख हुनुपर्दछ ।^{२९} सामान्यतः सूचनाको अनुरोध लिखित रूपमा हुनुपर्दछ, तर कानूनले दृष्टिविहीन या असाक्षरजस्ता यो प्रक्रिया पूरा गर्न नसक्नेका लागि पनि व्यवस्था गर्नुपर्दछ । उदाहरणका लागि कानूनले सार्वजनिक निकायलाई उनीहरूको अनुरोध लिखित रूपमा उतार्न लगाउन सक्छ । कानूनले त्यस्ता अनुरोधको जवाफ दिने स्पष्ट समयसीमा तोक्नुपर्छ, जुन तर्कसंगत रूपमा छोटो हुनुपर्छ । मागमाथिको कारवाही त्यसमा लाग्ने शुल्क उल्लेख गर्दै लिखित रूपमा आउनुपर्दछ र यदि सूचनाको कुनै भाग वा पूरै सूचनामाथिको पहुँचमा रोक लगाइएको छ भने त्यसको कारण र पुनरावेदनको हक छ भने त्यससम्बन्धी सूचना पनि उल्लेख हुनुपर्छ । अनुरोधकर्ताले कस्तो स्वरूपमा पहुँच माग गर्न खोजेको हो, उदाहरणका लागि विवरण हेर्न मात्र खोजेको हो वा त्यसको प्रतिलिपि लिन खोजेको हो वा सूचना उतार गर्न खोजेको हो, कानूनले त्यसको अनुमति दिनु पनि उपयुक्त र व्यवहारिक हुन्छ ।^{३०}

माथि उल्लेखित प्रक्रियाहरूमा पुनरावेदन गर्ने विभिन्न अवसर कानूनले प्रदान गर्नु आवश्यक छ । धेरै राष्ट्रिय कानूनहरूले जुन सार्वजनिक निकायभित्र सूचना माग गरिएको हो त्यसकै उच्च अधिकारीसमक्ष आन्तरिक पुनरावेदनको व्यवस्था गरेका छन् । यो एक उपयोगी तरिका हो जसले गल्ती कमजोरीहरूलाई सम्बोधन र आन्तरिक एकरूपता सुनिश्चित गर्न सहयोग गर्दछ ।

^{२६} हेर्नुहोस, संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मापदण्ड, टिप्पणी ७

^{२७} हेर्नुहोस, आरहस महासन्धी, टिप्पणी २१, धारा ४(४)

^{२८} हेर्नुहोस, टिप्पणी १५

^{२९} पूर्ववत्, सुझाव ५

^{३०} पूर्ववत्, सुझाव ७

तथापि सार्वजनिक निकायले गरेका निर्णयका सम्बन्धमा अनुरोधकर्ताले स्वतन्त्र निकायसमक्ष पुनरावेदन गर्ने अधिकार रहनु निकै महत्वपूर्ण हुन्छ, जुन व्यवस्था प्रायः अन्तरराष्ट्रिय मापदण्डमा प्रतिबिम्बित छ।^{३१} यदि त्यसो नभएमा व्यक्तिसंग सार्वजनिक निकायको सूचनामा पहुँचको अधिकार छ भनी वास्तविक रूपमा भन्न सकिन्न र धेरै सूचनाहरु उदाहरणका लागि, भ्रष्टाचार तथा अक्षमता बारेका सूचनाहरु कहिल्यै पनि बाहिर आउँदैनन्। द्रुत र कम खर्चिलो सूचनाको पहुँचका लागि सर्वप्रथम स्वतन्त्र प्रशासनिक निकायसमक्ष पुनरावेदनको व्यवस्था हुनु अत्यन्त आवश्यक छ, र प्रायःजसो प्रगतिशील राष्ट्रिय कानूनमा यस्तो व्यवस्था गरिएको छ।^{३२}

अन्त्यमा, कानूनले प्रशासनिक निकायपश्चात् अदालतमा पुनरावेदनको अधिकारको व्यवस्था गर्नुपर्छ। विवादास्पद विषयमा खुलासाको मापदण्ड निर्धारण गर्ने र खुलासाका कठिन विषयहरुमा पूर्ण र तार्किक प्रकृयाको सम्भावना सुनिश्चित गर्ने अधिकार वास्तविक रूपमा अदालतलाई मात्र हुन्छ।

३.६. सिद्धान्त ६: खर्च

“व्यक्तिलाई ज्यादा शुल्कका कारण सूचना माग गर्नबाट हतोत्साही बनाउनु हुँदैन।”

सूचनाको स्वतन्त्रता सम्बन्धी कानूनमा शुल्क एक विवादास्पद विषय हो। सूचना माग गर्नमा नै हतोत्साह गर्ने किसिमले शुल्क धेरै हुनुहुँदैन भन्ने कुरामा व्यापक सहमति रहेको छ^{३३}, तर पनि व्यावहारिक रूपमा प्रत्येक कानूनले सूचनामा पहुँचका लागि केही शुल्क लगाउन अनुमति प्रदान गर्दछ। फरक फरक कानूनले शुल्कसम्बन्धी फरक फरक धारणा राख्छन्। कुनै कानूनमा कागजात पुनः उत्पादन गर्न लाग्ने खर्च र निवेदनको शुल्क गाभेर लिने गर्दछन्। अन्यले सूचनाको मागलाई फरक फरक वर्गमा विभाजन गर्दै सार्वजनिक हित वा व्यक्तिगत अनुरोधमा कम शुल्क लिने गर्दछन्। अझ, अन्य केहीले निश्चित मात्राका सूचना, उदाहरणका लागि १०० पेजसम्म निःशुल्क र त्यसभन्दा बढिको लागि शुल्क लाग्ने व्यवस्था गरेका छन्। जस्तोसुकै प्रकृया अपनाए पनि, एकरूपता र पहुँच सुनिश्चित गर्नका लागि प्रत्येक सार्वजनिक निकायले छुट्टाछुट्टै शुल्क निर्धारण गर्नुभन्दा कुनै केन्द्रीय अडगले शुल्क संरचना र सूची निर्धारण गर्नु उपयुक्त हुन्छ।

३.७. सिद्धान्त ७: खुला बैठक

“सार्वजनिक निकायका बैठक सर्वसाधारणका लागि खुला हुनुपर्दछ।”

आर्टिकल १९ सिद्धान्तले खुला बैठकको अवधारणा समावेश गर्दछ। तथापि व्यवहारमा सूचनाको स्वतन्त्रता कानूनअर्न्तगत यसलाई समेट्ने प्रयास विरलै पाइन्छ। केही मुलुकहरुमा यससम्बन्धी छुट्टै कानून छ। यसलाई सिद्धान्तमा समावेश गर्नु पछाडि, सूचनाको स्वतन्त्रताको आधारभूत तर्कले लिखित स्वरूपको सूचनामात्र समेट्ने नभई सार्वजनिक निकायको छलफल पनि समेट्ने हुनाले हो।

३.८. सिद्धान्त ८: खुलासाले प्राथमिकता पाउँछ।

“अधिकतम खुलासाको सिद्धान्तसंग मेल नखाने कानून संशोधन वा खारेज गरिनुपर्छ।”

^{३१} हेनुहोस, आरहुस महासन्धी, टिप्पणी २१, धारा ९, अफ्रिकी सिद्धान्त, टिप्पणी १६, सिद्धान्त ४(२), राष्ट्रमण्डलीय सिद्धान्त, टिप्पणी २०, सिद्धान्त ५, सि.ओ.ई. सुभाब, टिप्पणी १५, सुभाब ९ र संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मापदण्ड, टिप्पणी ७

^{३२} यहा दक्षिण अफ्रिका एउटा उल्लेख गर्न लायक अपवाद हो। केही मुलुकहरु एउटा अर्को प्रशासनिक निकाय स्थापनाको खर्चाबाट डराउँछन्। तथापि त्यस्ता खर्चहरु एउटा राम्रो सूचनाको स्वतन्त्रताको व्यवस्थाबाट हुने फाइदाहरु, उदाहरणका लागि, थप प्रभावकारी निर्णयप्रकृया प्रवर्धन गर्नेमा वा असक्षमताको अन्त्य गर्नेमा लाग्ने खर्चका तुलनामा पक्कै पनि कम खर्चिलो हुन्छ।

^{३३} हेनुहोस, सि.ओ.ई. सुभाब, टिप्पणी १५, सुभाब ८

प्रायःजसो देशमा गोप्यतासम्बन्धी विविध कानूनहरु रहेका छन् जसमध्ये प्रायः कानून या त वैधानिक छैनन् वा ती कानूनमा त्यस्ता अवैधानिक प्रावधानहरु छन् जसले सूचनामा पहुँचसम्बन्धी कानूनसँग मेल खाँदैन । यदि अत्यधिक खुलासाको सिद्धान्तलाई मान्ने हो भने सूचनाको पहुँचसम्बन्धी कानूनले यी सबै कानूनमाथि अग्रता लिनैपर्छ ।^{३४} सम्भव भएसम्म, ती कानूनहरुलाई सूचनाको पहुँचसम्बन्धी कानूनअनुरूप हुने गरी व्याख्या गर्दै यो कार्य गर्नुपर्छ । यद्यपि, जहाँ कानूनहरुबीचको सम्भावित टकरावलाई व्याख्याद्वारा समाधान गर्न सकिँदैन त्यहाँ सूचनामा पहुँच सम्बन्धी कानून त्यस्ता गोपनीयतासम्बन्धी कानूनउपर लागू हुने हुनुपर्छ । यथार्थमा यो सुनिए जति विवादास्पद विषय होइन । एउटा राम्रो सूचनाको स्वतन्त्रतासम्बन्धी कानूनमा उपवादहरुको स्पष्ट सूची सङ्कलन हुनुपर्दछ, जसले कुनै पनि सूचना सार्वजनिक गर्दा त्यसबाट अनावश्यक हानी हुन्छ भने सार्वजनिक गरिँदैन भन्ने सुनिश्चित गर्दछ । त्यसैकारण यसलाई गोपनीयतासम्बन्धी कानूनले विस्तार गर्नु आवश्यक छैन ।

समयक्रममा सूचनाको स्वतन्त्रतासम्बन्धी कानूनसँग सामञ्जस्य गराउने उद्देश्यका लागि सूचना खुलासा गर्न बाधा पुऱ्याउने सबै कानूनलाई पुनरावलोकन गर्ने प्रतिवद्धता गर्नुपर्दछ ।^{३५} यो काम विशेष गरी त्यस्ता कानून प्रणालीमा आवश्यक हुन्छ, जहाँ एउटा कानूनमाथि अर्को कानूनको उच्चताको व्यवस्था गर्न सम्भव हुँदैन ।

३.९. सिद्धान्त ९: संखघोषकको संरक्षण

“गलत कार्यसम्बन्धी सूचना बाहिर ल्याउने व्यक्ति (संखघोषक)को सुरक्षा गरिनुपर्छ ।”

गलत कार्य सम्बन्धी सूचना बाहिर ल्याएमा हुने कुनै पनि कानूनी, प्रशासनिक वा रोजगारीसम्बन्धी सजायविरुद्ध सूचनाको स्वतन्त्रतासम्बन्धी कानूनले व्यक्तिहरुलाई संरक्षण प्रदान गर्नुपर्छ ।^{३६} यस्ता संखघोषक भनिनेहरुको संरक्षणले एक त्यस्तो महत्वपूर्ण सूचना संरक्षण संयन्त्रको निर्माण गर्छ जसले महत्वपूर्ण सूचनाहरु जनतासमक्ष साँच्चैँ पुग्ने सुनिश्चित गर्दछ । सूचनाको खुलासा कानूनी वा रोजगारीको शर्तविरुद्ध हुनसक्ने अवस्थामा पनि यस्तो संरक्षण लागू हुनुपर्छ । केही देशमा संरक्षणसम्बन्धी यो व्यवस्था सूचनाको स्वतन्त्रतासम्बन्धी कानूनभन्दा भिन्दै कानूनमा उल्लेख गरिएका छन् ।

सूचनाको स्वतन्त्रताको कानूनअन्तर्गत अधिकार वा कर्तव्यको पालन गर्दै उचित रूपमा र असल मनसायले सूचना खुलासा गर्ने व्यक्तिलाई पनि दायित्व वहनबाट संरक्षणको व्यवस्था गर्नुपर्छ । यस व्यवस्थाले, भुक्तिकार तर असल मनसायले सूचना सम्प्रेषण गर्ने निजामती कर्मचारीलाई प्रभावकारी रूपमा संरक्षण गर्दछ । यस्तो संरक्षण गोप्यताको संस्कार परिवर्तनका लागि महत्वपूर्ण छ, निजामती कर्मचारीमा सूचना बाहिर ल्याए वापतको सजायको डर हुनुहुँदैन, अन्यथा उनीहरु गोप्यताको पक्षमा गलतकार्य गर्न सक्छन् ।

^{३४} संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मापदण्ड, टिप्पणी ७

^{३५} हेर्नुहोस, अफ्रिकी सिद्धान्त, टिप्पणी १६, सिद्धान्त ४(२)

^{३६} हेर्नुहोस, अफ्रिकी सिद्धान्त, टिप्पणी १६, सिद्धान्त ४(२)